

Студијски програм: Шумарство

Назив предмета: Мониторинг шумских екосистема

Наставник: др Слободан Милановић, доцент

Статус предмета: Изборни

Број ЕСПБ: 3

Услов: нема

Фонд часова: 2 + 0

Циљ предмета: Стицање знања о значају и имплементацији система мониторинга здравственог стања шумских екосистема

Исход предмета: Потпуна оспособљеност студената за израду практичних решења из ове области, као и припрема за дипломске студије

Садржај предмета:

Теоријска настава.

- **Конвенција о прекограничном преносу загађујућих материја;**
- **Имплементација мониторинга Међународног кооперативног програма за шуме ICSPF;**
- **Циљеви система мониторинга ICSPF;**
- **Методологија ICSPF;**

- Структура и садржај мониторинга за Ниво I;
- Прикупљање и обрада података са биоиндикацијских тачака за Ниво I;
- Структура и садржај мониторинга за Ниво II;
- Могући циљеви у погледу развоја критеријума и индикатора за одрживо управљање шумама;
- Прикупљање и обрада података са станица за Ниво II;
- Проучавање узрочно-последичних веза здравственог стања шума на основу резултата мониторинга;

- Евалуација утицаја сценарија атмосферске депозиције у будућности на (хемијско) стање екосистема;
- Мониторинг као инструмент еколошке политике;
- Извештавање о резултатима мониторинга и презентација информација.

Теренска настава.

- Обилазак карактеристичних биоиндикацијских тачака у Србији, снимање појединих параметара и обрада података;
- Обилазак станица за интензивни мониторинг (Ниво II), прикупљање података за поједине параметре и обрада података;
- Презентација информација.

Предиспитне обавезе:

- Активност у току предавања ..... 10 поена
- Практична настава - вежбе: ..... 12 поена
- Семинарски радови ..... 4 поена
- Теренска настава ..... 10 поена
- Колоквијуми – тестови ..... 15 поена
- Усмени испит ..... 49 поена

• Начини провере знања: усмени испит, семинарски радови, тестови

Литература:

Кадовић, Р., 1994: Аерозагађења и шумски екосистеми.
Универзитет у Београду, Центар за Мултидисциплинарне
студије Шумарски факултет. Стр.264

Smith, W.H., 1990: Air Pollution and Forest. Springer-Verlag New
York Berlin Heidelberg London Paris Tokyo.pp.618

Schulze, E.D., Lange, O.L., Oren, R., 1989: Forest Decline and Air
Pollution. Springer-Verlag New York Berlin Heidelberg London
Paris Tokyo.pp.475

Innes, J.L., 1990: Assessment of Tree Condition . HMSO
London.pp.96.

Кадовић Р., Кнежевић, М., 2003: Тешки метали у шумским
екосистемима Србије.

Конвенција УН о прекограничном преносу загађујућих материја

Preambula

Definicije

Fundamentalni principi

Upravljenje kvalitetom vazduha

Istražvanja i razvoj

Razmena informacija

Implementacija i dalji razvoj

Kooperativni program monitoringa i evaluacije

Prekograničnog prenosa vazдушnih zagadjivanja

U Evropi

Izvršna tela

Sekretarijat

Promene (dopune) Konvencije

Nesporazumi i sporovi

Potpisivanje

Ratifikacija, prihvatanje, odobravanje i pristupanje

Početak realizacije

Istupanje

Autentični tekstovi

Član 1

Član 2

Član 3

Član 4

Član 5

Član 6

Član 7

Član 8

Član 9

Član 10

Član 11

Član 12

Član 13

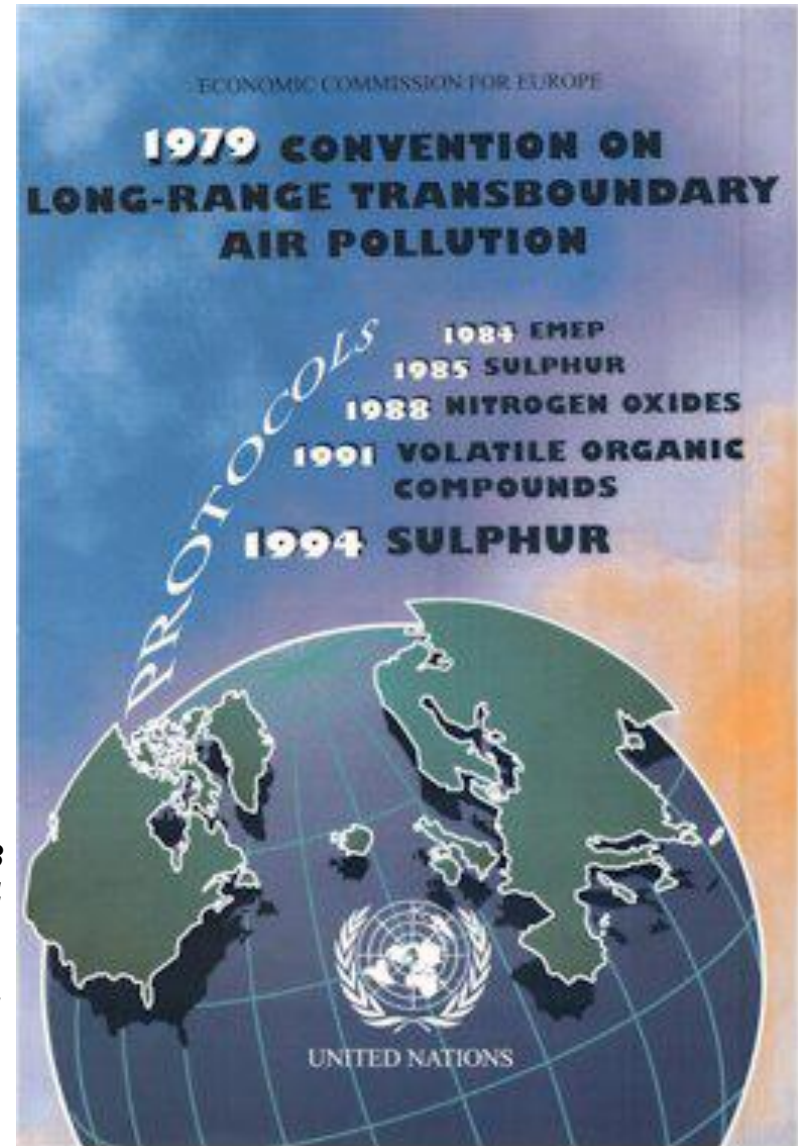
Član 14

Član 15

Član 16

Član 17

Član 18

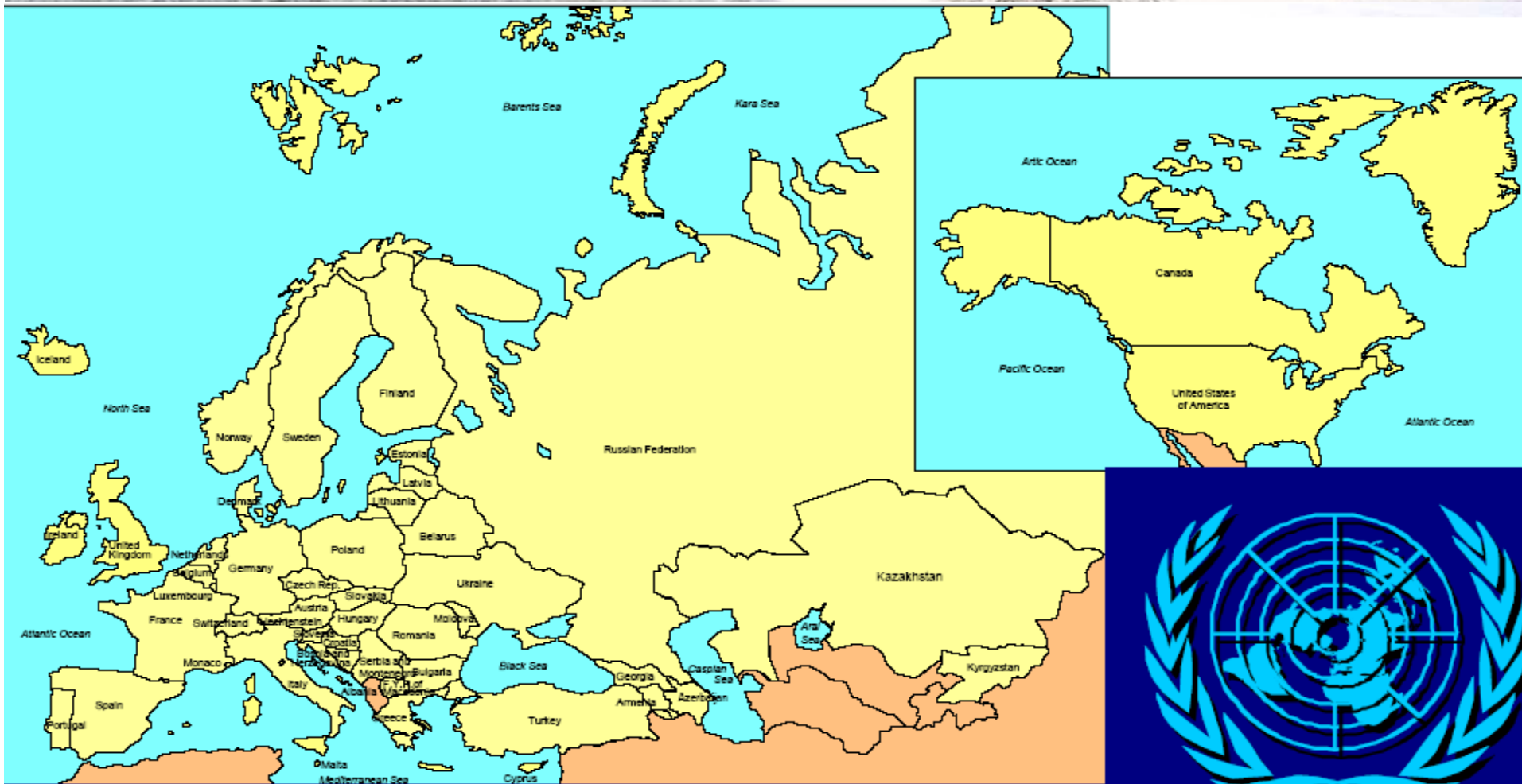

51 Parties to the Convention

UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE

DEFINICIJE

Za potrebe ove Konvencije usvojene su definicije:

(a) " Zagađivanje vazduha " (" *Air pollution* ") znači uvođenje od strane čoveka, direktno ili indirektno, supstanci ili energije u vazduh što kao rezultat dovodi do štetnih efekata po zdravlje ljudi, ugrožavaju resurse, ekosisteme i materijalna dobra i umanjuju njihvu pogodnost za korišćenje i druge oblike korišćenja životne sredine. Vazduše zagađivače, shodno tome, treba i tumačiti;

(b) "Prekogranični prenos vazdušnih zagađivanja " (" *Long-range trans boundary air pollution* ") znači zagađivanje vazduha čije fizičko poreklo, u celini ili delimično, se nalazi pod nacionalnom jurisdikcijom i koje ima negativne posledice na području pod jurisdikcijom druge države, na takve udaljenosti da nije uopšte moguće razlikovati doprinos pojedinih izvora ili grupe emisije.

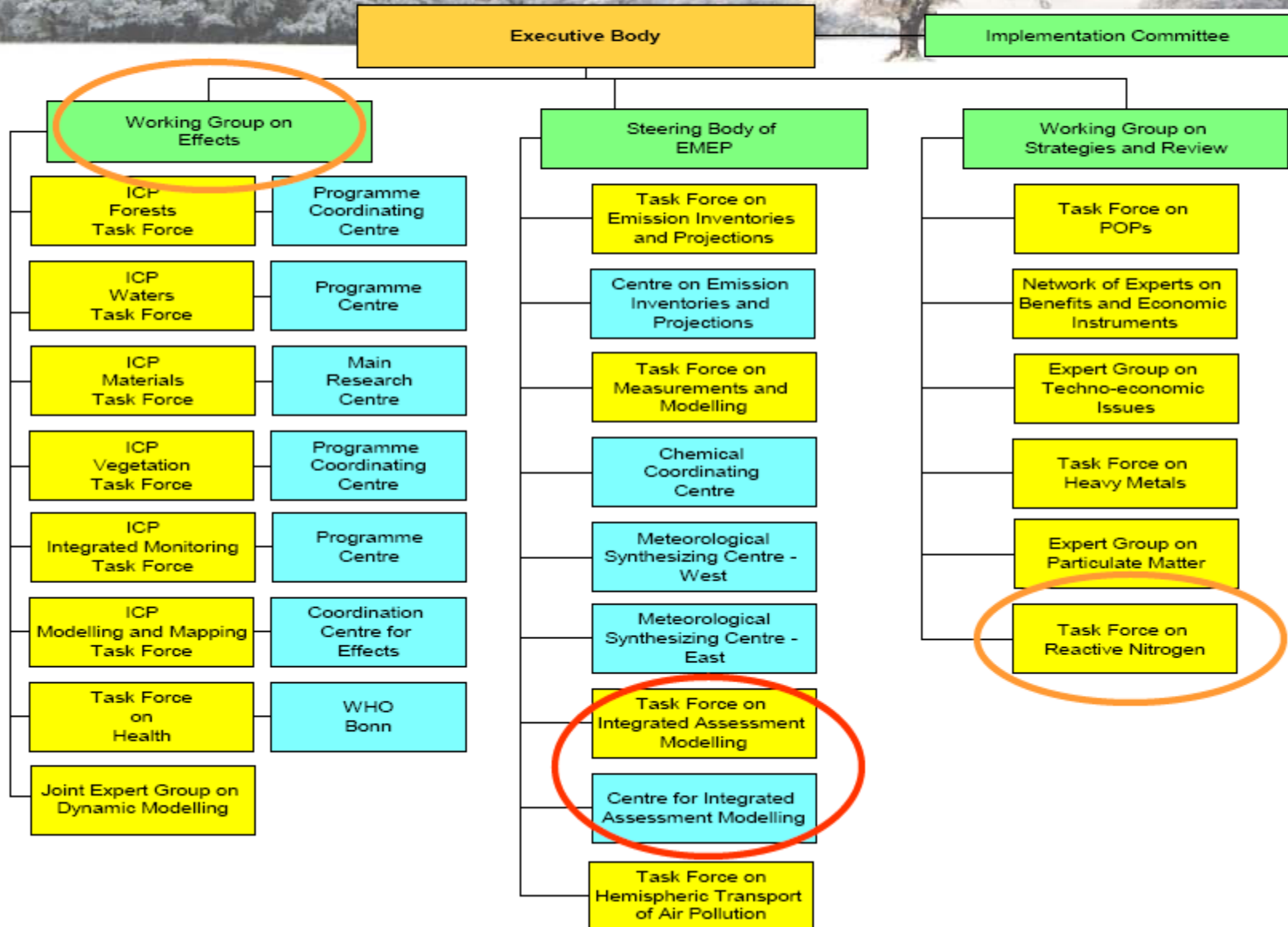
Suočavajući se sa rastućom zabrinutošću o stanju šuma u Evropi, početkom osamdesetih godina prošlog veka, 1985. god., UN/ECE je osnovao **Međunarodni kooperativni program za procenu i monitoring efekata zagađenog vazduha na šume (ICP Forests)** u okviru Konvencije o prekograničnom prenosu vazdušnih zagađivanja (CLRTAP).

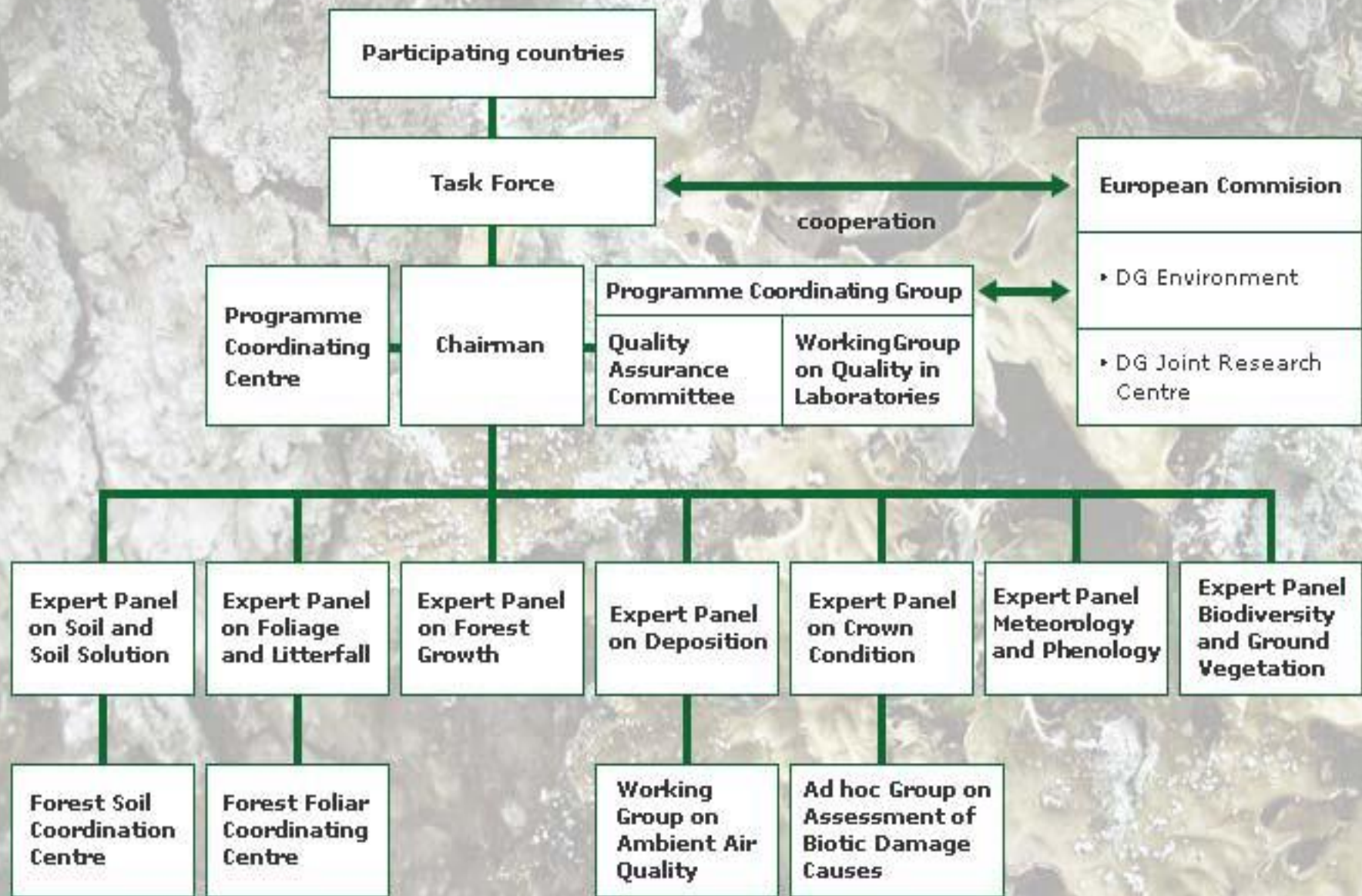
Godine 1986, Evropska Unija je usvojila plan za zaštitu šuma od vazdušnih zagađivanja, a pravna osnova za ko-finansiranje u zemljama članicama EU obezbeđena je uredbom EEC No.3528/86.

Od tada, ICP za šume i EU tesno saraduju u realizaciji monitoringa stanja šuma. U ovom programu sada učestvuje **39 zemalja, uključujući sve članice EU, Kanadu i SAD.**

- 1979 Geneva Convention on Long-range Transboundary Air Pollution
- current focus on implementation of and compliance with

- 1984 EMEP Protocol
- 1985 and 1994 Sulphur Protocols
- 1988 NO_x Protocol
- 1991 VOC Protocol (volatile organic compounds)
- **1998 Heavy Metals Protocol**
  - amendments negotiated
- **1998 POP Protocol** ←
  - persistent organic pollutants
  - amendments negotiated
- **1999 Gothenburg Protocol**
  - multi-pollutant (SO₂, NO_x, NH₃, VOC)
  - multi-effect (acidification, eutrophication, ozone on vegetation and health)
  - review 2006–2007, revision in 2008–2010
  - inclusion of primary particulate matter and .....

Organization of the Convention

Organizacija ICP Forests (<http://www.icp-forests.org>)

Polazna osnova u procenama stanja su standardizovane metode koje omogućuju da se formira značajna platforma za razmenu ekspertskih znanja (ICP Forests: Manual on methods and criteria for harmonized sampling, assesment, monitoring and analysis of the effects of air pollution on forests).

Metodologija je razvijena kao značajna platforma i obavezna je za sve učesnike u Programu. Rezultati i preporuke osiguravaju naučnu bazu za donošenje odluka u oblasti kontrole kvaliteta vazduha, politike i strategije razvoja šumarstva i, uopšte, zaštite životne sredine.

Aktivnosti monitoringa, na taj način, teže ciljevima rezolucija Ministarskih konferencija o zaštiti šuma u Evropi (Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe) i obezbeđuju informacije za tri indikatora za održivo upravljanje šumama.

Očekuje se, dalje, da podaci o zemljištima u okviru programa, doprinesu procenama akumuliranja ugljenika, kao input EU za realizaciju mehanizama Kjoto protokola u okviru Konvencije UN o klimatskim promenama (UNFCCC).

Kao reakcija na opasnost uticaja kiselih padavina i zagađenja vazduha na zdravstveno stanja šuma, u svetu je osnovano nekoliko nacionalnih i internacionalnih mreža za monitoring zdravstvenog stanja šuma, kao što su Mreža za monitoring nacionalnog zdravstvenog stanja šuma u SAD (Burkman i Hertel 1992, Stolte 1997),

Nacionalni sistem za rano upozoravanje o kiselim kišama (ARNEWS) u Kanadi (Hall 1995) i Mreža monitoringa kisele depozicije u Istočnoj Aziji (EANET). Monitoring mreže takođe su uspostavljene u mnogim državama SAD, provincijama Kanade i državama Australije.

Za praćenje zdravstvenog stanja šuma, ovi sistemi obično koriste stanje i sušenje kruna, uporedo sa drugim promenljivim, o čemu će biti reči detaljnije u daljem tekstu.

Evropski program monitoringa, saraduje sa nacionalnim mrežama monitoringa SAD, Kanade i Istočne Azije i doprinosi globalnoj šumarskoj politici u okviru Foruma Ujedinjenih nacija za šume (UNFF).

Polazeći od stalne ugroženosti stanja šuma prekograničnim prenosom vazdušnih polutanata i korespondirajućeg kompleksa uzajamnih veza brojnih prirodnih i antropogenih faktora, program ICP za šume predstavlja najveću mrežu biomonitoringa u svetu.

MCPFE - Ministarska konferencija za zaštitu šuma u Evropi

The Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe

Ministarska konferencija predstavlja najviši nivo političke inicijative za saradnju koja uključuje 46 zemalja u Evropi s ciljem da se definiše i sprovodi zajednička strategija za zaštitu šuma i razvoj šumarstva u Evropi. Započela je kao regionalna inicijativa 1990. godine, kao politička platforma za dijalog o Evropskim šumama, njihovom stanju i zaštiti.

Ministarska konferencija je dinamički proces koji razmatra nivo najvitalnijih interesa šuma i šumarstva u Evropi kao odgovor na tekuće i buduće izazove. Prva ovakva Konferencija je održana u Strazburu 1990. god.; druga u Helsinkiju - 1993. god.; treća u Lisabonu - 1998. god. Četvrta MCPFE je održana u Beču 2003. god., a 5. 2007 MCPFE u Varšavi.

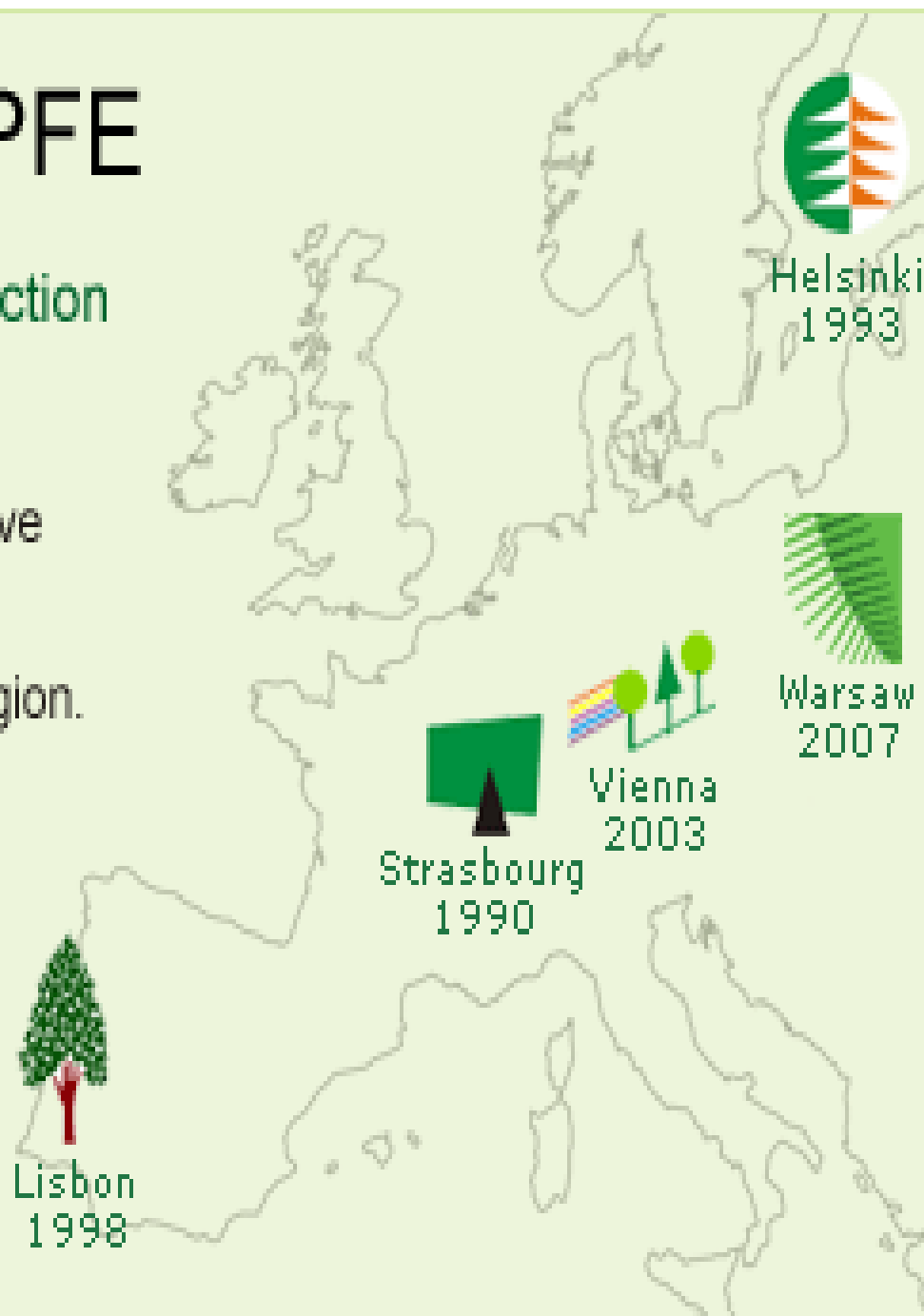
Čitav ovaj proces nosi naziv "PANEVROPSKI ŠUMARSKI PROCES".

Welcome to the MCPFE

Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe

The MCPFE is a high level political initiative towards the protection and sustainable management of forests throughout the region.

This political commitments involves 46 European Countries, the European Union and cooperates with a range of world countries and international organizations.

MCPFE achievements

**The MCPFE Resolutions
an overview in relation
to the three pillars
of sustainable forest
management (SFM)**

Strasbourg 1990

1st Ministerial Conference
Initiation of cross-border
co-operation for the protection
of forests in Europe

Helsinki 1993

2nd Ministerial Conference
Commitment to sustainable
forest management

Lisbon 1998

3rd Ministerial Conference
Promotion of multiple roles
of forests

Vienna 2003

4th Ministerial Conference
Responsibilities for forests
in cross-sectoral perspective

WARSHAW 2007

**Forest
Europe** growing life

Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe

Oslo 14-16 June 2011

ODRŽIVO UPRAVLJANJE ŠUMAMA (SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT)

Održivo upravljanje šumama predstavlja kompleksan koncept i njegova sveobuhvatna primena (implementacija) u praksi je veoma teška. Pored toga, koncept upravljanja je vrlo osetljiv, jer uključuje različite aspekte šumarstva: ekonomske, društvene i odnos prema životnoj sredini. Ovo podrazumeva obezbeđenje naučne baze, koja predstavlja suštinski deo procesa evaluacije. Osnova koja obezbeđuje ovaj proces je program monitoringa, čiji rezultati teže:

- kontroli kvaliteta šuma preko procene zdravstvenog stanja i vitalnosti šumskih ekosistema;
- razvoju načina praćenja promena biodiverziteta u šumama;
- podršci za donošenje odluka za upravljanje šumama koje obezbeđuju kontinuelnu zaštitu ekosistema, uključujući efekte na zemljište i vode.

Rezolucijama MCPFE u Evropi razvijen je sistem **kriterijuma i indikatora** za procenu elemenata sistema održivog upravljanja šumama. Program EU/ICP je prepoznat kao vitalni izvor informacija za kvantifikovanje pojedinih parametara, čiji se dalji razvoj očekuje u bliskoj budućnosti.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SFM

Vienna Declaration
European Forests Common Benefits, Shared Responsibilities

Ecological

Economic

Socio-cultural

V 1: Cross-sectoral Co-operation and nfps

V 2: Economic Viability of SFM

V 4: Forest Biological Diversity

V 3: Social and Cultural Dimensions

V5: Climate Change and SFM

L 1: Socio-Economic Aspects of SFM

L 2: Pan-European Criteria, Indicators and PEOLGS for SFM

H 1: Sustainable Management of Forests in Europe

H 2: Conservation of the Biological

H 3: Co-operation with Countries with Economies in Transition

H 4: Adaptation of Forests to Climate Change

S1: Monitoring of Forest Ecosystem

S 2: Genetic Resources

S3: Data Bank on Forest Fires

S4: Adapting the Management of Mountain

S 5: Research on Tree Physiology

S6: Research into Forest Ecosystem

PANEVROPSKI KRITERIJUMI I INDIKATORI ZA ODRŽIVO UPRAVLJANJE ŠUMAMA

Predstavljaju globalni (zajednički) okvir koji omogućuje vođenje šumarske politike na nacionalnom nivou. Razvijeni su u cilju procene i, ukoliko je to moguće, istovremenog merenja (praćenja) procesa održivog upravljanja šumama i zaštite biodiverziteta.

Sadrže šest kriterijuma, 30 kvantitativnih i 101 opisni (kvalitativni) indiklatora, s ciljem da se koriste na nacionalnom nivou. Ovih šest kriterijuma predstavljaju konsenzus ostvaren u Evropskim zemljama kao najznačajnija karakteristika održivog upravljanja šumama. Prikupljanjem podataka za 30 kvantitativnih indikatora i njihovom analizom utvrđuju se promene u okviru svakog kriterijuma, koje su tokom vremena vidljive. Dodatni, opisni, indikatori (101), ilustruju postojanje instrumenata nacionalne politike i uslova za poboljšanje održivog upravljanja (gazdovanja) šumskim ekosistemima.

Kriterijum 1	Održavanje i odgovarajuće poboljšanje šumskih resursa i njihovo učešće u globalnom kruženju ugljenika
Kriterijum 2	Održavanje zdravstvenog stanja i vitalnosti šumskih ekosistema
Kriterijum 3	Održavanje i podsticanje proizvodnih funkcija šuma (proizvodnja drveta i ostalih proizvoda)
Kriterijum 4	Održavanje, konzervacija (zaštita) i odgovarajuće poboljšanje biološke raznovrsnosti u šumskim ekosistemima
Kriterijum 5	Održavanje i odgovarajuće poboljšanje zaštitnih funkcija u gazdovanju šumama (naročito zemljišta i voda)
Kriterijum 6	Održavanje drugih socio-ekonomskih funkcija i uslova šumskih ekosistema

Kriterijum 2: Održavanje zdravstvenog stanja i vitalnosti šumskih ekosistema

Indikator 2.1: DEPOZICIJA VAZDUŠNIH ZAGAĐIVAČA (aeropolutanata)

Depozicija vazdušnih polutanata u šumskim ekosistemima se odnosi na N, S i bazne katjone (teške metale).

Obrazloženje: Depozicija vazdušnih polutanata je glavni faktor stresa iz spoljne sredine koji se odražava preko promena uslova u zemljištu i tako utiče na stabilnost šumskih ekosistema. Direktni ili indirektni nepovoljni efekti depozicije se, takođe, odražavaju na zdravstveno stanje šumskog drveća i sastav prizemne vegetacije. Vazdušni zagađivači, takođe, predstavljaju predisponirajući faktor nepovoljnih efekata na šumsko drveće u pogledu suše, napada insekata i gljivičnih oboljenja.

Međunarodna baza podataka:

- ICP za šume (nivo II)**
- EMEP (Kooperativni program za monitoring i evaluaciju prenosa aerozagađenja u Evropi)**

Indikator 2.2: STANJE ZEMLJIŠTA

Obuhvata hemijska svojstva zemljišta (pH, CEC, C/N, organski C, zasićenost bazama) u šumama i šumskim područjima sa aspekta uticaja na aciditet i eutrofizaciju, prema osnovnim tipovima zemljišta.

Obrazloženje: Stanje zemljišta je osnovni izvor stabilnosti ekosistema. Acidifikacija i promene hemijskih svojstava direktno ili indirektno utiču na stanje kruna stabala i sastav vrsta. Otpornost drveća prema napadima insekata ili bolesti često je u korelaciji sa stanjem zemljišta. Dalje, stabilnost ekosistema je tesno povezana sa kruženjem hranljivih materija. Postojeće tendencije acidifikacije i eutrofizacije, zajedno s promenama hemizma lišća/četina dovele su do toga da su mnoga područja u Evropi ugrožena (u Srbiji se, u tom smislu, ističe područje Crnog Vrha - Bor).

Zasićenost bazama indicira na smanjenje puferne sposobnosti zemljišta u odnosu na dalju depoziciju kiselih supstanci. Odnos C/N, CEC (kapacitet izmene katjona), pH i organski C su značajni/ključni indikatori za definisanje procesa acidifikacije i eutrofizacije.

Međunarodna baza podataka: ICP za šume (nivo I i nivo II)

Indikator 2.3: DEFOLIJACIJA

Defolijacija jedne ili više glavnih vrsta drveća u šumama i šumskim područjima klasifikovana je po klasama defolijacije: "srednja", "jaka" i "sušenje - mrtvo".

Obrazloženje: Defolijacija kruna je indikator procene stanja drveća, mada uzroci defolijacije mogu biti nespecifični, tako da se teško kvantifikuju.

Međunarodna baza podataka: ICP za šume (nivo I)

Indikator 2.4: ŠTETE U ŠUMAMA

Štete u šumama i šumskim područjima se dele prema primarnom uzroku (abiotički, biotički i antropogeno izazvani) i tipu šume.

Mandat i ciljevi ICP za šume

U okviru kompleksa antropogenih i prirodnih faktora stresa, zagađenost vazduha se smatra i dalje kao značajan faktor stresa. Međutim, značaj atmosferskog zagađivanja varira, njegov uticaj zavisi od regiona, a efekti od uslova staništa i sastojine. Zagađenost vazduha i njegovi efekti na šumske ekosisteme su kompleksni i teško se mogu izolovati i kvantifikovati. Veliki broj drugih faktora stresa takođe ima uticaj na stanje šuma i moraju se, zbog toga, uzeti u razmatranje.

Mandat ICP za šume, prema tome, je:

- merenje efekata antropogenih faktora (uglavnom zagađenog vazduha) i prirodnih faktora stresa na stanje i razvoj šumskih ekosistema u Evropi, i**
- doprinos boljem razumevanju odnosa »uzrok-posledica« u funkcionisanju šumskih ekosistema u različitim delovima Evrope.**

Polazeći od mandata, ICP za šume teži sledećim ciljevima:

- obezbeđenju periodičnog uvida u prostorne i vremenske varijabilnosti stanja šuma u odnosu na antropogene (posebno zagađenje vazduha) i prirodne faktore stresa, preko sistematske mreže bioindikacijskih parcela (tačaka), kojih u Evropi ima oko 6 000 (Nivo I);
- doprinosu boljem razumevanju odnosa između stanja šumskih ekosistema i faktora stresa, naročito aerozagadenja, preko intenzivnog monitoringa na stalnim oglednim poljima (stanicama), kojih u 39 zemalja u Evropi ima 865. Na ovim stanicama se vrše permanentna merenja niza parametara, a obuhvaćeni su dominantni šumski ekosistemi (Nivo II);
- da obezbedi dublji uvid u interakcije između različitih komponenti šumskih ekosistema kompilacijom dostupnih informacija navedenih proučavanja;

- da doprinese, u tesnoj saradnji sa ICP za Modeliranje i kartiranje, proračunima kritičnih ograničenja/opterećenja i njihovih prekoračenja u šumama i da poboljša saradnju sa drugim programima monitoringa u oblasti životne sredine, u okviru i izvan CLRTAP;
- da doprinese, na osnovu aktivnosti monitoringa, drugim aspektima od značaja za šumarsku politiku na nacionalnom, evropskom i globalnom nivou, kao što su efekti promene klime na šume, održivo upravljanje šumama i biodiverzitet u šumama;
- da, za donošenje značajnih odluka i za obaveštavanje javnosti, obezbedi relevantne informacije.

Pravilna implementacija mandata i ciljeva, podrazumeva kontinuitet u realizaciji monitoringa u zemljama učesnicama, brižljive analize, ocene i izveštavanje

Nivoi intenziteta i značaj programa monitoringa

Za ostvarenje navedenih ciljeva, implementacija ICP za šume, hijerarhijski, sadrži dva nivoa intenziteta.

Nivo I se sastoji od široke sistematske, 16x16 km, mreže parcela monitoringa (bioindikacijskih tačaka), sa niskim intenzitetom monitoringa po parceli. Podaci o stanju šuma dobijeni na ovom nivou reprezentuju najšire područje Evrope. Oni mogu biti u korelaciji sa podacima dobijenim na širokoj osnovi od drugih programa, ali ne omogućuju zaključke o uzročno-posledičnim vezama.

Uzročno-posledične veze se izvode na **Nivou II**, koji predstavlja intenzivni monitoring na manjem broju stalnih oglednih površina (stanica).

Značaj sistema monitoringa se ogleda u sledećem:

- **Monitoring predstavlja ključni instrument ekološke politike;**
- **bez efikasnog monitoringa i izveštavanja ne mogu se primenjivati standardi za šume/životnu sredinu;**
- **razvoj koherentnog i sveobuhvatnog nacionalnog sistema monitoringa gde je jasna odgovornost pojedinačnih državnih organa od presudne važnosti;**
- **tehnički i labaratorijski kapaciteti, jednoobrazne metodologije; obrada podataka i izveštavanje treba da prate međunarodne standarde;**
- **rezultati monitoringa treba da podrže sistem ekoloških pokazatelja; izveštavanje o rezultatima monitoringa treba da bude lako dostupno.**

Proučavanja i monitoring izvode naučne institucije koje pripremaju bazu podataka, procene i analize na nacionalnom nivou.

Naučni saradnici iz institucija formiraju Nacionalnu ekspertsku grupu (NEG) koja pomaže Nacionalnom fokalnom centru (NFC) u analizama podataka, interpretaciji rezultata, merenjima i proceni razvoja stanja šumskih ekosistema.

Nacionalni eksperti pomažu NFC u naučnom upravljanju Programom i participiraju u međunarodnim ekspertskim panelima (IEP) i radnim grupama (WG).

Aktivnosti monitoringa na Nivou I

Mreža Nivoa I je ustanovljena za monitoring stanja šuma i njihove prostorne i vremenske promene na širokoj osnovi i u toku neophodnog vremenskog perioda.

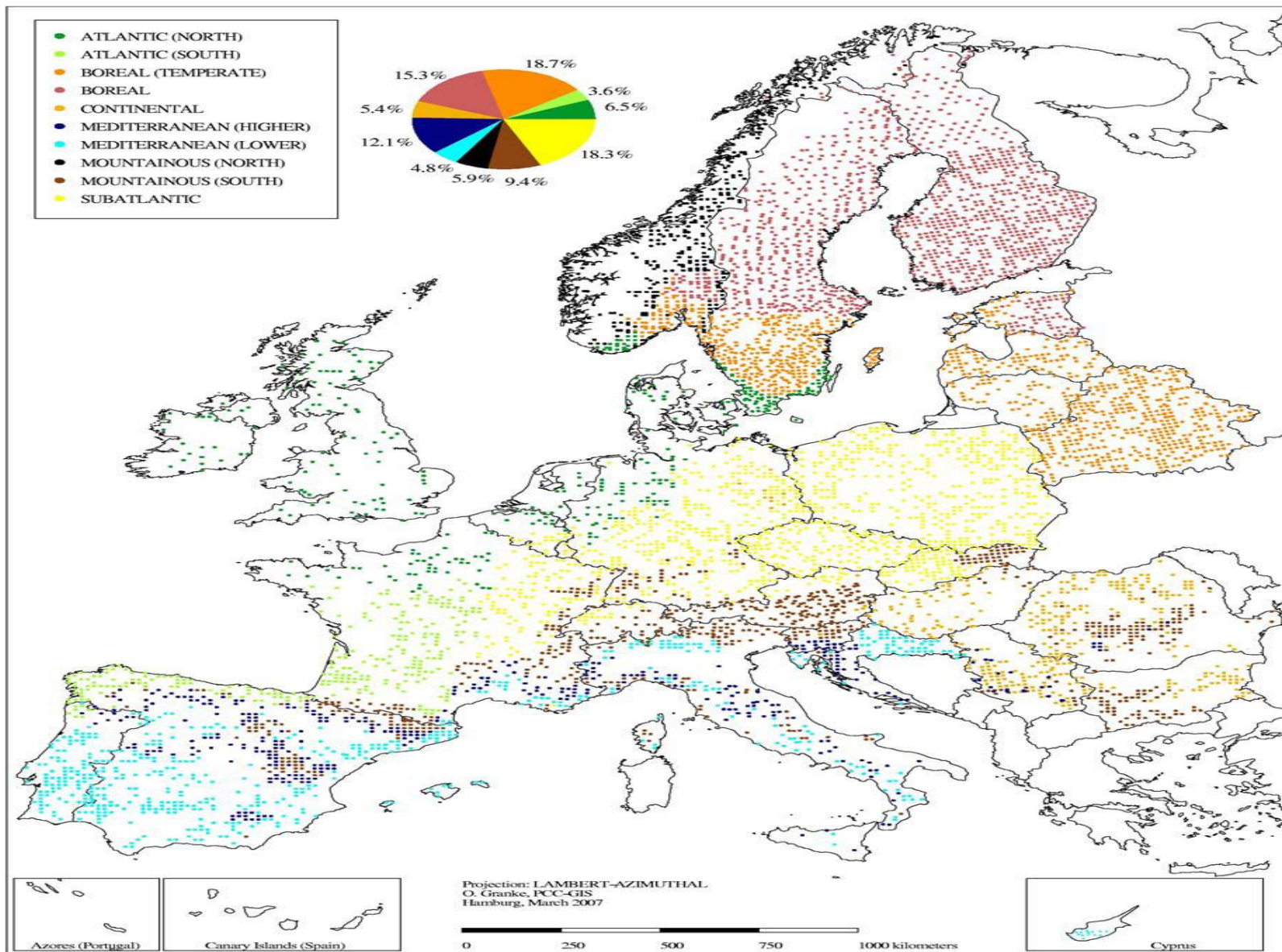
Sistem ovog nivoa monitoringa adekvatno pokriva najvažnije šume u Evropi. Mreža Nivoa I sadrži približno 6000 parcela monitoringa (bioindikacijskih tačaka), sistematski raspoređenih u mreži 16x16 km širom Evrope.

U pojedinim zemljama postoji gušća nacionalna mreža u cilju potpunije procene stanja na nacionalnom i regionalnom nivou.

Uobičajena metodologija inventarisanja zahteva da mreža tačaka bude osnovana na sistematskoj mreži koja pokriva celokupnu površinu šuma.

Primenjena je mreža 16 x 16 km a geografsku širinu i geografsku dužinu svake tačke obezbeđuje Komisija Evropske Zajednice za svaku državu EZ i zemlju članicu.

Države su takođe stimulisane da prikupljaju dodatne informacije na mrežama veće gustine.

Mreža bioindikacijskih tačaka u Evropi (2006) u odnosu na klimatske Regione (Tehnički izveštaj ICPF, 2007)

Prema navedenom, u okviru Nivoa I, prate se sledeći parametri:

- **procena stanja kruna** (crown condition assessment), godišnje;
- **hemizam zemljišta** (soil chemistry), svake 10. godine;
- **folijarne analize** (foliar composition), fakultativno.

Procena stanja kruna: Na svakoj tački preseka mreže koja se nalazi u šumi, za ocenjivanje je odabrano po 20 to 30 dominantnih i kodominantnih stabala. Glavni pokazatelji bili su defolijacija i dekolorizacija kruna.

1. PROCENA STANJA KRUNA

Procena stanja kruna je centralno pitanje u okviru ICP Forests koje se sprovodi u okviru UNECE od 1985. Metode procene su razvijene sredinom 1980-tih za Nivo I i formirana baza za procene za stanice za Nivo II.

Metode su opisane u prvom Manualu kao 'Visual Assessment of Crown Condition' i u 'Submanual on Visual Assessment of Crown Condition on Intensive Monitoring Plots'.

U Evropi se provodi **jedinstvena** kombinacija na gotovo 6000 parcela u sistematskoj mreži 16x16 km (Nivo I) i na skoro 900 stanica za intenzivni monitoring (Nivo II), koja obezbeđuje neponovljivu **bazu podataka**.

Naučne analize ovih podataka pojačavaju potrebu za harmonizovanim pristupima prikupljanja podataka, analizama i izveštavanju. Manual je sada "redizajniran" i omogućava harmonizovani još fleksibilniji pristup monitoringu stanja kruna, zadržava kontinuitet i omogućuje bolje i transparentnije obezbeđenje kvaliteta.

Svi parametri koji su opisani u Manualu (najnovijoj verziji) testirani su u jednoj ili više država Evrope ili Severne Amerike tokom poslednjih 15 godina.

Vrednosti parametara će se kontinuirano "monitorisati" pod kontrolom Expert Panela i svakom neophodno podešavanje će biti preporučeno na godišnjim skupovima (Task Forces) ICP Forests tokom narednih godina.

Broj novih mera dodatih na postojeći Nivo I parametara, koji su predloženi u ovom Manualu, uglavnom imaju cilj da e preciznije opišu posmatrane štete.

Pored toga, važan je uslov obezbeđenje kontrole kvaliteta podataka.

Takva informacija je od suštinskog značaja za utvrđivanje poverenja u ograničenost podataka, važan je korak za identifikovanje promena tokom vremena i studiju efekata “uzrok-posledica”.

Bez takvog poverenja izuzetno je teško utvrditi pouzdanu identifikaciju vremenskih ili prostornih varijacija stanja kruna.

Овај Мануал је синтеза претходних састанака Панел стручњака за израду приручника, процена и препорука, пилот студија и радионица, на основу којих је ревидиран Субмануал из 2003.

Ciljevi:

Osnovni cilj Nivoa I monitoringa je obezbeđenje periodičnog uvida u prostorne i vremeske varijacije stanja šuma u odnosu na antropogene i prirodne faktore stresa u Evropskoj i nacionalnim sistematskim mrežama osmatanja širokih razmera;

dok je za Nivo II Program Intenzivnog Monitoringa покушава да допринесе бољем разумевању односа између стања шумских екосистема и фактора стреса, посебно загађења ваздуха, кроз интензивни мониторинг на одређеном броју одабраних сталних станица широм Европе;